

Suomalaiset naiset Kolmannessa valtakunnassa

Anu Heiskanen:

Salateitse Saksaan. Hitlerin valtakuntaan 1944 lähteneet suomalaiset naiset. Otava 2019. 288 s. ISBN 978-951-1-34442-1.

Valtiotieteiden tohtori Anu Heiskanen teos *Salateitse Saksaan* kertoo niistä noin tuhannesta naisesta, jotka lähtivät jatkosodan jälkeen syksyllä 1944 saksalaisjoukkojen mukana Norjaan ja Saksaan. Noin kaksi kolmasosaa naisista palasi vuoteen 1948 mennessä takaisin Suomeen. Suomeen saavuttuaan naiset joutuivat Hangoissa karanteenileirille eli ”Palaavien suomalaisten leirille”, jossa Valtiollinen poliisi (Valpo) kuulusteli heitä. Nämä kuulustelujen pöytäkirjat sekä Heiskanen haastatteleman neljän naisen ja kahden Saksaan lähteneen naisen lapsen tarinat toimivat tutkimuksen päälähteinä. Kirja perustuu Heiskanen Helsingin yliopistossa tarkastettuun poliittisen historian väitöskirjaan *Naisen kokemus, sota ja selviytyminen. Kolmanteen valtakuntaan 1944 lähteneet naiset* (2018).

Anu Heiskanen kysyy tutkimuksessaan, keitä Saksaan lähteneet suomalaisnaiset olivat, miksi he lähtivät matkaan ja mitä heille tapahtui heidän lähtönsä jälkeen. Hän nostaa esiin naisten omakohtaisia tarinoita ja kertoo niiden kautta moninaisista elämänvaiheista ja kohtaloista, joita naiset toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeisinä vuosina kokivat. Lisäksi Heiskanen pohtii kirjassa ihmisen selviytymiskykyä sota-ajan rankoista kokemuksista.

Anu Heiskanen nostaa naisten tarinoista esiin erityisesti kaksi päähavaintoa. Ensinnäkin hän kyseenalaistaa kuvan naisista ”hupakkoina”, jotka lähtivät Saksaan miesten perässä. Useiden naisten matkan syynä oli toki seurustelu tai kihlaus saksalaisen miehen kanssa, mutta

Heiskanen korostaa, että taustalla oli useimmilla vakiintunut parisuhde, ei hetken huuma. Päätös lähteä matkaan ei myöskään ollut yksin naisten. Saksalaiset sotilaat halusivat tyttöystäviensä, kihlattujensa tai tulevien lastensa äitien lähtevän mukaansa. Heiskanen maalaa kirjassa kuvan siitä sekasortoisesta ilmapiiristä Lapissa, jossa naiset päätöksensä matkaan lähdöstä tekivät. Hän myös kertoo niistä moninaisista syistä, jota naisilla matkaan lähtöön oli.

Toinen Anu Heiskanen päähavainto koskee sodan dramaattisia vaikutuksia naisten elämään sekä heidän sopeutumiskykyään vaikeissa oloissa. Monet naisten tarinat ovat kuin jännitysnäytelmästä tai painajaismaaisesta kertomuksesta. Naisten saapuessa Saksaan maa oli suurissa vaikeuksissa sotatoimissaan. Naisten tuli antaa oma panoksensa sotatoteutukseen ja he työskentelivät sekasortoisissa ja osin mahdottomilta tuntuissa olosuhteissa esimerkiksi ilmatorjunnan huoltojoukoissa ja sotatarviketeollisuudessa. Työolot olivat huonot, ruokaa oli niukasti, pommitukset aiheuttivat alituista pelkoa ja kohtelu oli ilkeää. Lisäksi mahdollisten saksalaisulhasten kodeissa vastaanotto saattoi olla nuiva.

Saksan valloittamaan Norjaan päätyneiden suomalaisnaisten olot olivat paremmat kuin Saksassa, sillä Norja ei ollut varsinaisessa sotatilassa. Naiset työskentelivät Norjassa paljolti samankaltaisissa tehtävissä kuin aiemmin saksalaisten palveluksessa Lapissa. Heidän työpaikkansa olivat muun muassa sotasairaaloissa, varustekorjaamoissa tai toimistoissa. Mielenkiintoisena yksityiskohtana Heiskanen nostaa esiin niiden saksalaisille sotilaille raskaana olevien suomalaisnaisten tarinoita, jotka Norjassa päätyivät SS-järjestön alaisiin, rotupoliittikkaa toteuttaneisiin Lebensborn-koteihin.

Anu Heiskanen kuvaa mielenkiintoisesti tarinan muodossa Saksaan lähteneiden naisten moninaisia kohtaloita. Ongelmallista on kuitenkin se, että Heiskanen ottaa liiaksi totena naisten kertomukset. Vain joissain kohdin hän kyseenalaistaa naisten tarinat ja toteaa heidän kertomuksissaan ilmenneen ristiriitaisuuksia ja jopa valheita. Enemmän huomiota ja syvällisempää pohdintaa olisi ansainnut se, millaisessa tilanteessa Heiskanen lähteneään käyttämät kertomukset ovat syntyneet. Saksasta Suomeen saapuessaan ja kuulusteluihin joutuessaan monet naiset olivat kokeneet kovia. He olivat eläneet Saksassa katastrofaalisissa tilanteissa ja paluu Suomeen oli ollut hankala. Naiset olivat kenties paenneet leireiltä, joutuneet kuulusteluihin ja tottuneet puhumaan sitä totuutta, joka kulloisessakin tilanteessa oli heidän kannaltaan edullisinta. Miksi he eivät olisi tehneet näin Suomeen palattuun? Heiskanen olisi ollut syytä kysyä painavammin, miksi naiset kertoivat juuri sellaisia tarinoita, joita he kertoivat.

Salateitse Saksaan tuo merkittävän lisän viime vuosina vilkastuneeseen tutkimuskenttään, jossa tarkastellaan uudenlaisin näkökulmin Suomen ja Kolmannen

valtakunnan yhteistä menneisyyttä. Aiemmissä tutkimuksissa, joissa on tarkasteltu muun muassa suomalaista fasismia ja suomalaista SS-pataljoonaa, miehet ovat olleet pääosassa ja naiset ovat jääneet marginaaliin.¹ Naisten yhteydet Kolmanteen valtakuntaan ansaitsevatkin tutkimuksissa lisähuomiota. Olisin kuitenkin toivonut Heiskasen avaavan tarkemmin Saksaan lähteneiden naisten poliittista aatemaailmaa. Heiskanen ottaa kyllä esiin esimerkiksi naisten osallistumisen suomalaisen vastarintaliikkeen toimintaan Berliinissä, mutta suomalaisessa SS-pataljoonassa vaikuttanut ja myöhemmin maanpetoksesta tuomittua Ruth Munckia² lukuun ottamatta hän sijoittaa naiset ulkopuoliseksi toimijoiksi. Heiskaselta jää huomiotta, että tuskin monikaan nainen olisi kuulusteluissa vapaaehtoisesti myöntänyt punaiselle Valpolle sympatioistaan Kolmatta valtakuntaa kohtaan. Naisilla oli nimittäin vaarana saada syyte jopa maanpetturuudesta. Mielenkiintoinen kysymys on, kuinka paljon naiset tarinoillaan pyrkivät takaamaan turvallisen tulevaisuuden Suomessa? Miten paljon he piiloutuivat näennäisen tietämättömyyden ja naiseen liitetyn poliittisen osallistumattomuuden taakse? Aihetta on käsitelty esimerkiksi Wendy Lower teoksessaan *Hitlerin raivottaret* (Atena 2014), jossa hän nostaa esiin naisten aktiivista roolia Kolmannessa valtakunnassa.

Tutkimus jättää ohueksi naisten elämän tarkastelun heidän kotiin palattuana. Aiheen rajaaminen on ymmärrettävää käytetyn lähdeaineiston perusteella, mutta olisin toivonut Heiskasen syventävän tämän teeman käsittelyä. Nyt aihetta lähinnä sivutaan kirjan loppupuolella ja Heiskanen viittaa naisten myöhemmin kohtaamaan halveksuntaan. Mikäli lukija haluaa syventää tietämystä naisten myöhemmistä vuosista, Virpi Suutarin dokumenttielokuva *Auf Wiedersehen Finnland* (2009) on katsomisen arvoinen. Suutari pohjaa dokumenttinsa osin samaan lähdeaineistoon kuin Heiskanen. Etsiesään dokumenttiinsa haastateltavia, Suutari törmäsi naisten kokemaan häpeään sekä kätkeytyihin tunteisiin ja muistoihin. Samankaltaisia häpeän tuntemuksiin on törmännyt esimerkiksi tietokirjailija Ira Vihreälehto tutkiessaan toisen maailmansodan aikaisia suomalaisten naisten ja venäläisten sotavankien suhteita.³

Anu Heiskasen teos tuo mielenkiintoisen, yksilön ja naisen, näkökulman sotaan. Kirja kertoo siitä, miten erilaisia kohtaloita ihmisillä oli sodan aikana sekä miten moninaisesti ja pitkällä tähtäimellä sota vaikutti naisten elämänkulkuun. Kirja sijoittuu osaksi nousevaa tutkimuskenttää, jossa tuodaan esiin naisten selviytymistarinoita toisessa maailmansodassa. Millaisia mahdollisuuksia naisilla oli selviytyä vaikeissa olosuhteissa, millaisiin ratkaisuihin he päätyivät ja miten ratkaisut seurasivat heitä? Nuoret ihmiset olivat nuoria sodankin aikana. He ihastuivat ja rakastuivat. He pyrkivät elämään mahdollisimman tavallista elämää ja selviytymään vaikeissa

olosuhteissa. Päätöksiä tehtiin joko pakon sanelemana tai omasta tahdosta. Kukaan ei tiennyt, mitä tulevaisuus toisi tullessaan – vain jälkiviisaudessa on helppo kyseenalaistaa tehtyjä valintoja. Kirjan ehdotonta antia onkin sen luoma elämänmakuinen kuva naisten kokemuksista.

FT Elina Virtanen
Turun yliopisto

1. Ks. esim. Markku Jokisipilä & Janne Könönen, *Kolmannen valtakunnan vieraat. Suomi Hitlerin Saksan vaikutuspiirissä 1933–1944*. Otava 2013; Oula Silvennoinen, Marko Tikka & Aapo Roselius, *Suomalaiset fasistit. Mustan sarastuksen airuet*. WSOY 2016; Andre Swanström, *Hakaristin ritarit. Suomalaiset SS-miehet, politiikka, uskonto ja sotarikokset*. Atena 2018.
2. Ruth Munckista lisää ks. Elina Virtanen, *Schwester, lotta ja maanpetturi. Ruth Munckin (1886–1976) muistot ja tulkinnat elämänsä kulusta*. Sigillum 2018.
3. Ira Vihreälehto, *Tuntematon sotavanki. Venäläistä isoisääni etsimässä*. Atena 2016; Ira Vihreälehto, *Kunnes rauha heidät erotti. Neuvostosotavankien ja suomalaisten suhteet jatkosodan aikana*. Atena 2018; Ira Vihreälehto, *Isä tuntematon. Suvun salaisuuksien jäljillä*. Atena 2020.